

גנת דפּלפּלי

מתורתו של מורינו רה"י הגרמ"ז ברנדויז שליט"א

פלפולין חריפין ושעשועי דאורייתא בגנ"א פרשיות התורה, ישנים גם חדשים

פרשת יתרו תשפ"ה

- אהרן והזקנים לא אכלו מן הזבחים, כי מתו וחיו והיו כבן השונמית שנטמא.
- בקושיית התוס' מאי מספקא לש"ס שור סיני אי נדון בכ"ג דיינים, הא מה דהוה הוה, נמציא תחבולה שתיהווי נפקא מינא.
- מעשה בחסיד שמכר פרה לנכרי ולא עבדה בשבת, היאך מכר בהמה גסה לנכרי הא אסרו חכמינו למכור.

אלא ימים אחדים וימים אחדים אחר מתן תורה היה מאורע זה. ואמרו במסכת שבת^א כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאתה נשמתן של ישראל והוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם. ואיתא בסוף מסכת נדה שאלו בן השונמית מהו שיטמא. וכתב באהבת ציון לרבינו הנודע ביהודה דהני מילי שיטמא אחרים אבל הוא עצמו ודאי שטמא, דכיון דשעה אחת מת לא גרע מנגע במת, נמצא דבמתן תורה נטמאו כל ישראל טומאת מת דמתו שעה אחת. ומעתה יבואר אל נכון דרק יתרו כיון שלא היה במתן תורה היה טהור ומותר באכילת קדשים, אבל אהרן והזקנים נטמאו טומאת מת והיו תוך שבעת ימי טומאתם ואסורים באכילת קדשים^ב ולפיכך לא אכלו אלא לחם בעלמא ולא מן הזבחים.

ויקח יתרו חתן משה עלה זבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (יח, יב)

יש לדקדק בזה מפני מה היו אהרן והזקנים אוכלים לחם בלבד ולא אכלו מבשר הזבחים. ונראה לפרש דאמרו במסכת זבחים^ג דיתרו שמע מתן תורה ובא. ולא ארכה לו הדרך דהא כתיב בפרשת שמות^ד "ומשה היה רועה את צאן יתרו וגו' וינהג את הצאן אחר המדבר ויבוא עד הר האלהים". ואמרו במדרש^ה דהיה נוהג את הצאן וברח לו טלה שהיה צמא עד הר סיני וכך בא לשם, חזינן דמבית יתרו ועד סיני לא היה המרחק גדול דודאי אי אפשר שיהיה טלה קטן רץ בצמאוננו יתר על יום או יומיים. ואם כן הכא כששמע מתן תורה ובא מביתו לסיני יש לנו להניח דלא נתעכב עליו הדרך

^א עיין זבחים דף טז. וברש"י ד"ה ה"ג מה להצד ורש"י סוף זבחים בפ"י והטמא שבמתניתין דף קיג. דגם בבמות אסור בהקרבה ובאכילה.

^א דף קטז, מימרא דרבי אלעזר המודעי.

^ב לעיל ג, א.

^ג רבה פרשה ב סימן ב.

^ד דף פח.

לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד פִּי־סִקּוּל יִסְקַל אוֹ־
יִרְה יִירָה אִם־בְּהֶמָה אִם־אִישׁ לֹא
יִחַהּ בְּמִשְׁךְ הַיֵּבֶל הֶמָּה יַעֲלוּ בָּהֶר:
(יט, יג)

בריש סנהדרין קיימא לן, בהמה הנוגחת שהרגה נפש והנרבעת לאדם, בעי כ"ג דיינים לחייבנה מיתה. ואמר הש"ס, איבעיא להו, שור סיני בכמה, פירוש הא דכתיב 'הקרב אל ההר אם בהמה אם איש יומת', אי בעינא כ"ג דיינים להרוג הך בהמה אי לאו.

והקשו המפרשים בזה ב' קושיות. חדא, הא בקרא כתיב 'בהמה', ואמאי קורא אותו 'שור סיני', וכן כל כהאי גוונא בקרא בענינא דרובע ונרבע כתיב לשון בהמה, וכן בש"ס יכונה 'בהמה הנרבעת', ואילו בנוגח כתיב 'כי יגח שור', ומכנים אותו בש"ס שור הנסקל ולא בהמה הנסקלת, א"כ צריך טעם, אמאי שינו מלשון המקרא וקראוהו 'שור סיני', הא כתיב בהמה.

הקושיא השנית, דקים לן בכל הש"ס מאי דהוה הוה, ואין דנין בדבר שאין ענינו אלא על לשעבר, וא"כ מה אכפת לן מה הוה הדין בימי סיני, הא מאי דהוה הוה, ואשר נהרג נהרג ואיננו עוד, ומאי איבעי שור סיני בכמה.

ואמינא לתרץ תרי הני קשייתא, דהנה הא דמקשינן מאי דהוה הוה, זה אינו אלא בדבר שאינו שייך במציאות כלל, אבל דבר ששייך שיהיה, אלא שאחד לריבי רבבות שיארע, לא מקשינן בו הכי, כדחזינן דפרשה שלימה נאמרה בתורה בבן סורר ומורה, ולא היה ולא עתיד להיות, ולא נכתב אלא להגדיל תורה

ולהאדירה, כיון דסוף סוף משכחת שיצוייר כן.

והנה איתא במתני' ריש המסכת, תנא קמא סבר שור ושאר כל חיה ועוף שהרגו את הנפש בכ"ג דיינים, ר' אליעזר אומר שור בכ"ג ושאר חיה באחד, ור' עקיבא אמר כולהו בכ"ג ונחש באחד. ואמרו בגמ', דכשם שלרבנן אחר שנגמר דינו בבית דין אסור בהנאה, כך לר"א כיון שאינו צריך ישיבת בית דין, מיד שהרג הנפש או נרבע נאסר בהנאה.

ואיתא בגמ' תמורה' פלוגתא בדינא דנרבעת ונוגח, דרבנן אמרי היא אסורה וולדותיה מותרות, ורבי אליעזר אמר היא וולדותיה אסורות. א"כ לכאורה מצינו נפקא מינא לזמנינו שור סיני בכמה, כגון שור שעלה לסיני, ולא הוה מושב בית דין לחייבו מיתה, והעמיד ולדות וולדי ולדות עד היום הזה, הרי לדידן דולדי הנוגחת והנרבעת מותרין, הרי לית לן בה, אבל לר"א דאמר ולדותיה אסורות, הרי תיהוי לן בזה שאלה, דאם אינה צריכה ישיבת בית דין, הרי נאסרה ונאסרו ולדותיה, ואי צריכה בית דין, הרי לא נאסרו ושרי להנות מולדתיה.

ובזאת נבין הא דבעי שור סיני ולא בהמת סיני, דכולי איבעיא אינה אלא לר"א דאמר ולדות אסורות, ואיהו לית ליה כ"ג אלא בשור ולא בשאר חיה, ע"כ אין לנו לדון על בהמות, אלא על השור בלבד.^י

שוב נתעוררתי, דמשכחת נפקא מינא גם אליבא דכולי עלמא, דהנה קיימא לן במסכת חולין^י, בן פקועה [פי' ששחט הבהמה, ואח"כ הוציא ממנה ולד חי, שפטור מן השחיטה] שבא על בת פקועה, כל ולדותיהן עד קץ

אוסרין באבא ובאמא בלבד, אבל בתרויהו כולהו מודים, ובאמת לשיטה זו תיהוי נפק"מ גם לדידן, בשור שעלה לסיני ובא על פרה שעלתה לסיני דולדותיהם ייאסרו, אם נאמר דלא איצטריך כ"ג דיינים כנ"ל, אבל עי"ש דלא כן הוא, אלא לרבנן כל הולדות מותרות. ^י סט ע"א.

^י טו ע"ב.

^י ל ע"ב.

^י ועי' אבן האזל איסורי מזבח פ"ג הי"ג ד"ה ומבואר ואור שמח שם, דלרבנן וולדותיה לעולם מותרות, אפילו היו גם אביה וגם אמה פסולי מזבח, ולא כפי שיש מבינים דפליגי בזה וזה גורם, והיינו דנחלקו אם

סבר בחולין²³, דליכא דינא דבן פקועה בתורה כלל והוא חייב שחיטה, אי כר"ע הא לית ליה בן פקועה במדבר, לא נשאר לן אלא אליבא דר"א, דמסתמא סבר דינא דבן פקועה, ואפשר דסבר דהיתה שחיטה במדבר, א"כ שוב ארבי אליעזר קיימא, ושוב שפיר קבעי שור סיני ולא בהמת סיני, כי כן דעת ר"א דרק שור בכ"ג דיינים.

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבוד על ההר (יט, טז)

איתא במסכת פסחים²⁴, רב יוסף ביומא דעצרתא אמר לאנשי ביתו עשו לי עגלה משולשת לסעודה, אמר אי לאו האי יומא דמתן תורה כמה יוסף איכא בשוקא.

נראה לפרש מאמר דרב יוסף, דהנה איתא במסכת בבא קמא²⁵ דרב יוסף סומא היה, והיה רב יוסף אומר בתחילה הייתי סבור שגדול מי שאינו מצווה ועושה מן המצווה ועושה, ולפיכך הייתי אומר כי מי שיאמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר סומא פטור מכל המצוות, הייתי עושה יומא טבא לרבנן, דגדלה זכותי שאני איני מצווה ועושה, אך עתה ששמעתי מאמר רבי חנינא דגדול המצווה ועושה יותר משאינו מצווה ועושה, הריני אומר אעשה יום טוב לחכמים אם יאמרו לי שאין הלכה כרבי יהודה והסומא חייב במצוות, דאנכי מבקש להיות מצווה ועושה.

והנה בפרק רביעי דבבא קמא²⁶ תניא רבי מאיר אומר נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ואמרינן אבל שכרו מועט דאינו מקבל שכר כישראל, דישראל קיבל תורה

הדורות פטורין מן השחיטה, דהוו כבשר בדיקולא שנתרבה. וקיימא לן במסכת בבא קמא²⁷, שור שנגמר דינו למיתה ונשחט לא עלתה לו שחיטה, א"כ פרה מעוברת שעלתה לסיני, ושחטה והוציא ממנה בן ובת, והרביעין זע"ז והעמידו ולדי ולדות, אי נימא דבעינן ישיבת כ"ג דיינים, הרי כיון שלא ישבו הרי עלתה לו שחיטה, וכל ולדות הללו פטורין משחיטה, אולם אי לא בעינן בית דין, ומיד נאסרת בהנאה כנ"ל, א"כ הרי הולדות הללו אינן שחוטות והמה כבהמה דעלמא. ואם כנים המה הדברים הללו, הרי אית לן נפק"מ גם לדין, והדרא קושיא אמאי הקשה דווקא שור סיני ולא בהמת סיני, דלאו לר"א קיימינן.

אולם בשבתי שנית על המדוכה, מצאתי דאכתי דבריני קיימין, דאיתא בגמ' חולין²⁸ פלוגתא, ר' ישמעאל אמר ניתנה מצוות שחיטת חולין לדור המדבר, אלא שבהמות הראויות למזבח נאסר להם לשחטן, אבל בעלי מומין וצבי ואייל דאינן נקרבין שרי להו למישחט, ולר"ע לא היתה להם שחיטת חולין כלל אלא נוחרין ואוכלין, א"כ אליבא דר"ע לא משכחת בן פקועה אלא בקדשים בלבד. ועתה הגע בעצמך, אי עלתה הבהמה לסיני, נהי דלאוסרה לחולין בעינן ישיבת בית דין, אבל לאוסרה לגבוה לית הך דינא, וכל שנרבעה או הרגה הנפש, אפילו ליכא עדים נאסרת לגבוה, א"כ אליבא דר' עקיבא לא יצוייר בן פקועה מבהמת סיני בדור המדבר כלל, דאינו אלא במזבח וזו אי אפשר להקדישנה.

ועתה ניתי ונחזה נפלאות בתורת ה', שלושה המה החכמים שלימדונו תורה במתני', תנא קמא והוא סתם משנה רבי מאיר, ר' עקיבא ור' אליעזר, והך נפקא מינא דבן פקועה כמאן היא, אי כרבי מאיר זה ודאי ליכא, דהא ר"מ איהו

²³ דף סח:
²⁴ דף פז.
²⁵ דף לח.

²⁶ מא ע"א.
²⁷ יז ע"א.
²⁸ עב ע"ב.

וחמש מאות. ובגמ"י^ח משמע דיציאת מצרים היתה ב' אלפים תמ"ח.

ותירץ לפי מה שכתבו בביאור בעלי התוס' על התורה^ט דשנתים שהיה יצחק בגן עדן פסק מנין העולם שנותיו וממילא כשכתוב שהיה בן שישים בלידת יעקב הוי שישים ושתיים בפועל, ונמצא שלדעת הזוהר יש להוסיף על ספירת הש"ס עוד שנתיים והוי ב' אלפים ת"נ. אך עדין לא ניחא ליה מאי מיוחד בשנת ב' אלפים ת"נ והא הוא רק יובל הארבעים ותשע. ואינו יובל היובלות שהוא החמישים, עי"ש.

ולולי שאינו כדאי היה נראה לי לפרש בזה דבר גדול. דהנה מצינו בכמה דוכתי^י שטרחו חז"ל לפרש היאך תעלה הנהגת הקב"ה בעולמו לפי משפטי התורה כאילו הוא מקיים המצוות ובודאי דבר יסודי בהנהגתו בהוצאת בני ישראל ממצרים בית עבדים יעשנה כדין תורה כהלכות צאת עבדים בשנת היובל.

ונראה לחדש דכשמקיים הקב"ה התורה במקום דאיכא פלוגתא בהכרח הוא מחמיר ומקיים דעת שניהם כביכול כי קימא לן^{כא} אלו ואלו דברי אלוקים חיים וכל דברי כל תנא ותנא דברי אלוקינו המה ובודאי כשהוא מקיים התורה לא יחל דברו ויקיים בין דברי זה ובין דברי זה כי תרויהו מדבריו יתברך.

ואיתא בספרים^{כב} שהעולם נברא בשנת היובל היינו בכ"ה אלול של סוף שנת היובל נבראו שמים וארץ ובראש השנה שנברא האדם התחילה ספירת היובל החדש. וזהו יסוד כל שנות יובל בעולם שיהיו הקרקעות נשמטות

בסיני והרי הוא מצווה ועושה ונכרי אינו מצווה ועושה, ואמר רב חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, וע"כ אין שכר הנכרי שעוסק בתורה כשכר הישראל.

ועפ"ז יש לפרש יפה דאמר רב יוסף אי לאו האי יומא שניתנה תורה כמה יוסף איכא בשוקא, רצה לומר דרב יוסף הרי אין שכרו מלא משום שאינו מצווה ועושה, ועל כן הוא אומר דאי לאו האי יומא דקגרים אילו לא ניתנה תורה הרי היו כולם בבחינת נכרי העוסק בתורה דכולהו לא קבלו תורה בסיני, ואם כן כל המקיים תורה ומצוות היה אינו מצווה ועושה והיה זכותו רק כרבי יוסף שהוא אינו מצווה ועושה מחמת שהוא סומא, ולפיכך היה רבי יוסף שמח ביום זה בזכותו של עם ישראל שזכה להיות מצווה ועושה, משום דאי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, הרי כולם היו כמוני שאני איני מצווה ועושה.

אָנְכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (כ. ב.)

בשו"ת אור המאיר אשר לגאב"ד לובלין^{טו} הביא הזהר"ו וז"ל "בגין דההוא יובלא סליק להון ממצרים בגין כך וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים ואי לאו לא סליקו" ופירש בשם מפרשים דאותה שנה שנת יובל היתה יובל החמישים לבריאת העולם. וזהו "וחמשים עלו". ותמה אותו גאון הכיצד היתה אותה שנה יובל והרי חמישים יובלות הם שנת אלפים

^{טו} סימן כד.

^י פרשתנו פ"ה ע"ב ופרשת בשלח מ"ו ע"א.

^י עבודה זרה דף ט.

^י פרשת תולדות בפסוק ויגדלו הנערים.

^כ עי' ברכות דף ו. הקב"ה מניח תפילין, ובמדרש רבה פרשה יא אות ה הקבה שומר שבת וכמסכת סוטה דף יד. בנחום אבלים ועוד.

^{כא} עי' גטין דף ו: וריטבא ערובין דף יג.

^{כב} נחלת בנימין (אשר לרבי יצחק בנימין וולף ליפמן אשכנזי שי"ל בשנת תמ"ב) מצוה פ"ה סימן ה. וע' פרדס יוסף פרשת בהר אות יד.

יצאו בה ישראל ממצרים. כנ"ל ביאור דברי הזהר ע"פ אמת והדברים ירננו כל לב²¹.

**וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לִיקְנוֹק אֱלֹהֶיךָ
לֹא-תַעֲשֶׂה כָל-מְלָאכָה אַתָּה
וּבְנֶיךָ וּבִתֶּיךָ עַבְדֶּיךָ וְאִמְתֶּיךָ וּבְהֵמָתֶיךָ
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: (כ, י)**

איתא בחז"ל²²: מעשה בישראל אחד שהיתה לו פרה, והיה חורש בה ששה ימים וביום השביעי נח, לימים ירד מנכסיו ומכרה לגוי אחד, היה עובד בה ששה ימים, כיון שבא יום השביעי מיאנה לחרוש, הלך אל אותו ישראל, ואמר לו טול לך את פרתך, כי כמה צער יש בה, שאני מכה ומכה בה ואינה חורשת כלום, אותו ישראל הבין לומר, שבשביל שבת הוא, כי היתה למודה לנוח בשבת, א"ל בא ואני מעמידה, כיון שבא אמר לה באזנה, פרה פרה את יודעת כשהיית ברשותי היית חורשת ימי החול ובשבת היית נינוחה, עכשיו שגרמו עונותי ואת ברשות גוי, בבקשה ממך עמדי וחרשי, ומיד עמדה וחרשה. א"ל אותו הגוי, אני מבקשך טול פרתך, שמא כישוף יש בה, ואני איני מניחך עד שתאמר לי מה עשית לה באזנה, שאני נתייגעתי בה והכיתי אותה ולא עמדה, התחיל אותו ישראל מפיסו ואומר לו, לא כשוף ולא כשפים עשיתי, אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה וחרשה. מיד נתיירא הגוי, אמר ומה אם פרה שאין לה לא שיחה ולא דעת הכירה את בוראה, ואני שייצרני יוצרי בדמותו ונתן בי דעת, איני הולך ומכיר את בוראי, מיד בא ונתגייר ולמד זוכה לתורה, והיו קוראים שמו יוחנן בן תורתא, שעל ידי פרה

אלא שנת היובל היתה שנתים אח"כ כשהיו צריכין לבוא לארץ אחר ענין המרגלים והתם רוח אחרת עמנו כפשוט דמילתא עי"ש.

²³ פסיקתא רבתי פרק יד.

מבעליהם זכר לאותה שנה שהיתה קרקע בעולם ואדם אין. ואע"ג ששנה ראשונה לא היתה אלא כמה ימים מקצת השנה ככולה. ואיתא בגמ'²⁴ פלוגתא בענין שנת היובל רבנן אמרי דסופרין משנת החמישים ואחד. ורבי יהודה אמר שנת היובל עולה לכאן ולכאן. נמצא דרלבנן כל חמישים שנה הוא מחזור יובלות ולרבי יהודה כל ארבעים ותשע הוא מחזור יובלות, אמור מעתה כי מבריאת העולם אין לך שנה שהכל מודים בה שהיא יובל אלא שנת אלפים וארבע מאות וחמישים, שלרבנן כאן מלאו ארבעים ותשע מחזורים של חמישים שנה, ולרבי יהודה כאן מלאו חמישים מחזורים של ארבעים ותשע אך כולי עלמא מודו שהוא יובל.

ועתה נבוא אל פי הבאר ונשתה מים חיים, דהקב"ה בא להוציא את ישראל מעבדות לחירות ולפיכך זקוק הוא כביכול לשנה שהיא יובל. אך דא עקא כי אמרינן דכל דברי התנאים אלו ואלו דברי אלוקים חיים. ואם כן הוא יתברך חייב כביכול לקיים גם דעת רבנן וגם דעת רבי יהודה כי אלו ואלו דברי אלוקים חיים ואינו יכול להוציאם ממצרים ביובל לדעת רבנן כי אינו כדין אליבא דרבי וביובל דרבי יהודה אינו יכול כי אינו כדין לרבנן. לפיכך נזקק דוקא לשנת אלפים ארבע מאות וחמישים שהוא יובל לכולי עלמא.

וזהו אשר דרש הזהר "וחמשים עלו" דיצאו דווקא ביובל זה שהוא בין לרבנן ובין לרבי יהודה ואי לאו אותו יובל לא נפיקו ממצרים לעולם כי כל יובל אחר הוא שנוי בפלוגתא ורק אותה שנה שנת אלפים ארבע מאות וחמשים כולי עלמא מודים בה שהיא שנת יובל ולפיכך

²¹ ראש השנה דף ט.

²² ולהעיר שכל זה בדברי הזהר יצאנו לומר שהיה שנת יציאת מצרים יובל וביארנוהו ע"פ דעת בעלי התוס' ששנתיים שהיה יצחק בגן עדן לא ספרו שנים. אבל בפרשת בהר יצאנו לבאר שלא לפי בעלי התוספות

נתקרב, ועד עכשיו רבותינו אומרים הלכה משמו.

והקשני בזה תלמידי היקר כמר דניאל גודמן נ"י, דאיתא בגמ' עבודה זרה^י, אין מוכרין בהמה גסה לנכרי, שמא יתבטל הקנין מחמת שאלה ושכירות, היינו שלא יבוא להשאילה, או שמא יתבטל הקנין, ונמצא הגוי חורש בפרתו של הישראל, וא"כ היאך מכר אותו ישראל פרתו לנכרי.

וטרם אבוא לתרץ קושייתו, אף אנכי הוספתי לדקדק, דאם תיכף ומיד הבין אותו היהודי שמחמת שבת אינה עובדת, מפני מה לא לחש באזנה קודם שמכרה.

ואמרתי לפרש בזה, דהנה באמת סיפור המעשה הזה, מפורסם הוא מכמה מדרשות, ובספר סדר הדורות^י הביא הך מעשה בשינוי מילה אחת, שבמדרש אמרו 'מכרה לגוי אחד', ואילו הוא הביא לגרוס 'ומכרה לגוי פרסי אחד', ואני אומר כי מן המילה הזו מפתח להשיב דבר, את תלמידי היקר יניק וחכים נ"י, וכפי שיבואר:

הנה כתבו התוס' בעבודה זרה שם, דהיה מי שהתיר למכור פרה לנכרי, כיון שרק שוורים דרכם להיות רובם לעבודה, אבל פרות רובם לשחיטה, וע"כ שרי למכרם, אבל דחו דעה זו מכל וכל, והוכיחו מכו"כ מקומות בש"ס, שהפרה ראויה ומצויה לחרוש בה אפילו יותר מן השור, אבל מ"מ למדנו מכאן, שאילו היתה הפרה רובא לשחיטה, שרי למכרה לנכרי.

ובאמת בעלמא קיימא לן דרוב בהמות אינם לשחיטה, כי דרשו לה מקרא בגמ'^י, 'וזבחת מבקרך' ולא כל בקרך, לימדתך תורה דרך ארץ, שלא יהיה שוחט בקרו אלא מקצתו, כדי לשייר לו בקר לעבודה בשדה. ובגמ' שבת^י אמרו, דר' יוסי היה קורא את שורו בשם

'שדה', כי אלמלי הוא אין לשדה חיים. ולפיכך יש לנו לתלות, שהגוי לוקח הבהמה לעבוד בה ולא לשוחטה.

אולם אמרו בגמ' עירובין^ל, דהפרסים היו משופעים בבהמות הרבה, והיו מרבין בבשר וממעטין בגידולי שדה, עד שהיה דרכם לאכול בשר בלי פת כלל, והיו כל סעודותיהם בשר בלי לחם, נמצא שהיו שדותיהם מועטין ובהמותיהן מרובות, וע"כ תלה אותו חסיד שהגוי רוצה הבהמה לשחיטה, כי הרי פרסי היה, ולכן נהג היתר למכור לנכרי.

ולפיכך אע"פ שהיה יודע, שאם יעבוד בה הגוי בשבת, תהיה הבהמה ממאנת לעבוד, לא אמר על זה כלום, כי היה סבור שלשחיטה זבן, אכן כיון ששמע מן הגוי שביקש לחרוש ומיאנה, הבין שגוי זה הוא מן המיעוט, ובא ללחוש לה באזנה.

ומ"מ מיושבת היא עיקר הקושיא, היאך מכר החסיד הפרה לגוי, כי פרסים רוב בהמותיהם לשחיטה המה ושרי למכור להם, דהוי כשבורה וכשור המיועד לפיטום וכיו"ב, שיש לתלות שאינה למלאכה ושרי למכור כמבואר. ונכון ונחמד הוא.

לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך

עבדך ואמתך ובהמתך (כ, י)

במסכת ביצה^כ שלשה דברים רבי אלעזר בן עזריה מתיר וחכמים אוסרין, פרתו יוצאה ברצועה שבין קרניה וכו'. ומקשה הש"ס למימרא דרבי אלעזר בן עזריה פרה אחת היתה לו, והאמר רב יהודה אמר רב תליסר אלפי עגלי הוה מעשר מדי שנה, ומתרץ דהכא פרתה של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה ועל דעתו עשתה נקראת על שמו.

^כ קיח ע"ב.

^ל כט ע"א.

^{כא} דף כג.

^{כי} טו ע"א.

^{כז} ערך חנינא בן תורתא.

^{כח} חולין פד ע"א.

עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה יכולין לדרוש דרשותיהם, אלא בהכרח דרבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה פליגי על רבי נחמיה.

ובזאת יש לתרץ קושיתינו בגמרא דנן, דהנה הכא עסקינן בפרתו של רבי אלעזר בן עזריה, ועל כן אף על פי שהשונה את המשנה הוא רבי מאיר אשר הוא רבי נחמיה דסבר דקוראין לפרות פרה, מכל מקום כיון דעסקינן בהוראה אשר הורה רבי אלעזר בן עזריה להוציא פרותיו בשבת, הרי אין זה לשון נכון לכנות את פרותיו הרבות בלשון יחיד, דרבי אלעזר בן עזריה הרי סבר דאין קורין לפרות פרה, וכיון דבהוראת פיו אנו עוסקין, סבר הש"ס דכלפי רבי אלעזר בן עזריה אין זה נכון לקרוא לאלפי פרותיו בלשון פרה, דהוא סבר דאין קורין בלשון זה אלא לפרה יחידית ולא לרבים.

**כָּבֵד אֶת־אֲבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ לְמַעַן
יֵאָרְכוּךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
יִקְנֶה אֶלְהֶיךָ נִתֵּן לָךְ: (כ, יב)**

כתב הרמב"ם^ל: הממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו וכו', אפילו היה אביו רשע ועובר עבירות מכבדו.

ויש לדקדק, דהנה כתב הרמב"ם^ל, דלשון 'חייב לעשות' או 'אסור לעשות', אלימתא טפי מלשון 'עושין' או 'אין עושין'. וא"כ צריך להבין, מפני מה בענין חיוב הממזר בכבודו של אביו נקט בלשון 'חייב', ואילו בסתם אביו רשע נקט 'מכבדו', הא זה שילד ממזר נמי רשע הוא, וגם כל הולדת הבן הזה היתה שלא כדין והיפך רצון ה', ואם בן זה חייב לכבד את אביו, הרי על אחת כמה וכמה שסתם אדם שאביו רשע יש לו לעשות כן, ואמאי בממזר נקט לשון מחייב, יותר מבשאר בן לאדם רשע.

ובימי חורפי נתקשיתי, דהנה איתא בבראשית רבה^{לב} בפסוק "ויהי לי שור וחמור", הקשו אטו שור אחד הוה ליה, ולפיכך דריש רבי יהודה אומר משור אחד יצאו שוורים הרבה, ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה, רבי נחמיה אמר לא קשיא כלל מלשון הבריות הוא לומר על חמורים חמור ועל גמלים גמל, ורבנן אמרי שור זה משום מלחמה. נמצינו למדים דרבי נחמיה לית ליה האי דקדוק וסבר דאין זה שיבוש לשון לומר על שוורים שור.

ואיתא במסכת עירובין^{לד} דרבי נחמיה הוא רבי מאיר, ועוד איתא בעירובין^{לד} דסתם משנה רבי מאיר, ואם כן תימה על הגמרא מה מקשה על המשנה מפני מה אמרה בלשון יחיד דפרתו יוצאת והרי פרותיו יצאו, והא אין זו קושיא דסתם משנה רבי מאיר היא ורבי מאיר הוא רבי נחמיה דסבר דאומרים על פרות רבות פרה דכך הוא דרך הלשון, ואם כן שפיר אמרה המשנה על רבי אלעזר בן עזריה פרתו יוצאה ולא פרותיו, ומה מקשה הש"ס דמשמע מזה דרך פרה אחת היתה לו.

ונתיישבתי בדבר באופן נאה, דהנה איתא במסכת סנהדרין^{לה} מפני מה כתוב "ותעל הצפרדע" לשון יחיד, רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה והשריצה ומילאה את כל ארץ מצרים, אמר לו רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל אגדה, אלא צפרדע אחת היתה ושרקה ובאו כל חברותיה.

הרי נמצינו למדים כי רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה סבירא להו כרבנן ורבי יהודה שאין זה צחות הלשון לקרוא לשוורים בלשון שור, ופליגי על רבי נחמיה דאמר קוראין לשוורים שור ולחמורים חמור, דאם כרבי נחמיה שקוראין לרבים בלשון יחיד הרי אין קושיא מפני מה כתוב צפרדע לשון יחיד, ואין רבי

^{לב} פרשה עה סימן ו.

^{לד} דף יג.

^{לה} דף צו.

^{לז} דף סז.

^{לח} פרק ו מממרים הי"א.

^{לז} ריש הלכות שבת.

שלא בא לתקן דרכי אביו, לקיים 'הוכח תוכיח ולא תישא עליו חטא', אלא שגם חוזר ונעור עליו חיוב כבוד אב אשר לא קיים. ע"כ כיון שנתמעטו הדורות, וקים להו לחכמינו כמה קשה היא מצוה זו, שאין אדם שלא פגם בה, כדאיתא בכמה דוכתי^{לח}, ע"כ אמרו חכמינו, מוטב יכבדו את אבותיהם אפילו המה רשעים, ואל יבואו לידי מכשול.

ובזאת נבין, מפני מה העמיד הרמב"ם חיוב הממזר חיוב גמור, ואילו לבני שאר הרשעים רק מצוה בעלמא, דכתב בספר חובת הלבבות שער התשובה, דמי שילד ממזר, אע"פ שאמרו חכמינו^{לט}, שהוא מעוות שלא יוכל לתקון, כי עדו ניצב כנגדו, היינו הממזר בעולם ומעיד על חטאו, אבל אם עשה תשובה גמורה, יגלגלו מן השמים שימות הבן.

ומעתה אתי שפיר, דשאר כל אדם שאביו רשע, הרי מדאורייתא פטור מלכבדו, כי ציוותהו תורה להיות מתכוין להחזיר אביו למוטב, וע"כ התירתו לבטל את כבודו, ורק באו חכמים מחמת הספק, וחזרו וציווהו לכבדו כנ"ל. אבל אם הבן ממזר, הרי אינו רוצה שישוב אביו בתשובה, כי אם יעשה כן, הרי נמצא זה מתחייב בנפשו, ואפילו על פי דין אין עליו חיוב לגרום לאביו לחזור בתשובה ולסכן את נפשו על זה, שהרי אם אביו יחזור בתשובה איהו ימות, ע"כ חזר הדין שהממזר אין לו דין תוכחה על אביו כלל, ועל כן חזר וקפץ עליו מצוות כיבוד אב מדאורייתא, לכן עליו כתב הרמב"ם בלשון גמור מדין תורה ממש

ואמרתי לתרץ בזה, דהנה ראיתי בכמה מפרשים שכתבו, שבאמת אדם רשע מדין תורה אין בניו צריכין לכבדו, רק מדרבנן גזרו שיהיו מכבדין אותו. ויש לתמוה על זה, הא התורה פטרתו מלכבד את אביו, כדי לא ליתן טובה לרשעים, ומה ראו חז"ל לשנות מרצון התורה בזה, ולתקן שיהיו מכבדין את הרשעים.

ונראה פירושו, על דרך מה שכתב הרב הנצי"ב בריש פרשת פנחס, דאע"פ שהתירה תורה את נפש החוטא אצל הקנאי לדבר השם, אבל צריך לידע שכל זה דיברה תורה, על מי שהוא אדם השלם, וקנאותו כל כולה אך לכבוד השם יתברך בלי נגיעות כלל, אבל אם היה בעל נגיעה אפילו באצבע קטנה, הרי לא דיו שבטלה מעליו מצוות הקנאות, אלא שחזר וקפץ עליו רוגז שפיכות דמים, ונמצא זה ההורג את החוטא לוקה בכפלים, כי מצוות קנאות לא עשה כדבעי, ושפך דם שלא כדין. והוא דבר עמוק וראוי למי שאמרו, זכותו יגן עלינו.

ואני אמרתי, מכאן נבין ענין הכבוד אב באביו רשע, דהתורה פטרה אדם מכבוד אביו רשע, כדי שיהיו הבנים גורמין בזה לאבותיהם, שיתקנו דרכיהם וישובו בתשובה, ברם זה דין תורה כפי הנצרך בעולם מתוקן, שהבן דעתו אך למלא רצון קונו, ואין לו נגיעות בדבר כלל, אלא אדרבה מבחינת עצמו רוצה וחפץ לבו לכבד את אביו, אלא שמה יעשה ומן השמים גזרו עליו. אבל אם אין רצונו כ"כ לטרוח בכבוד אב, גם מבלי שהיה אביו רשע, הרי נמצא זה מבטל כבוד אביו שלא כדין, ונמצא לא דיו

^{לט} חגיגה ט ע"ב.

^{לח} ירושלמי קדושין פ"א ה"ו, ויש בספרי האחרונים, שמחמת קושי קיומה לא תיקנו עליה ברכה, כי חלילה יהיה כמנאץ בעשותה שלא כהוגן.

כתבי רה"י שליט"א ויצאים לאור ע"י תלמידיו:
בישיבה לצעירים חדות התורה, והישיבה הגדולה דרך עץ חיים